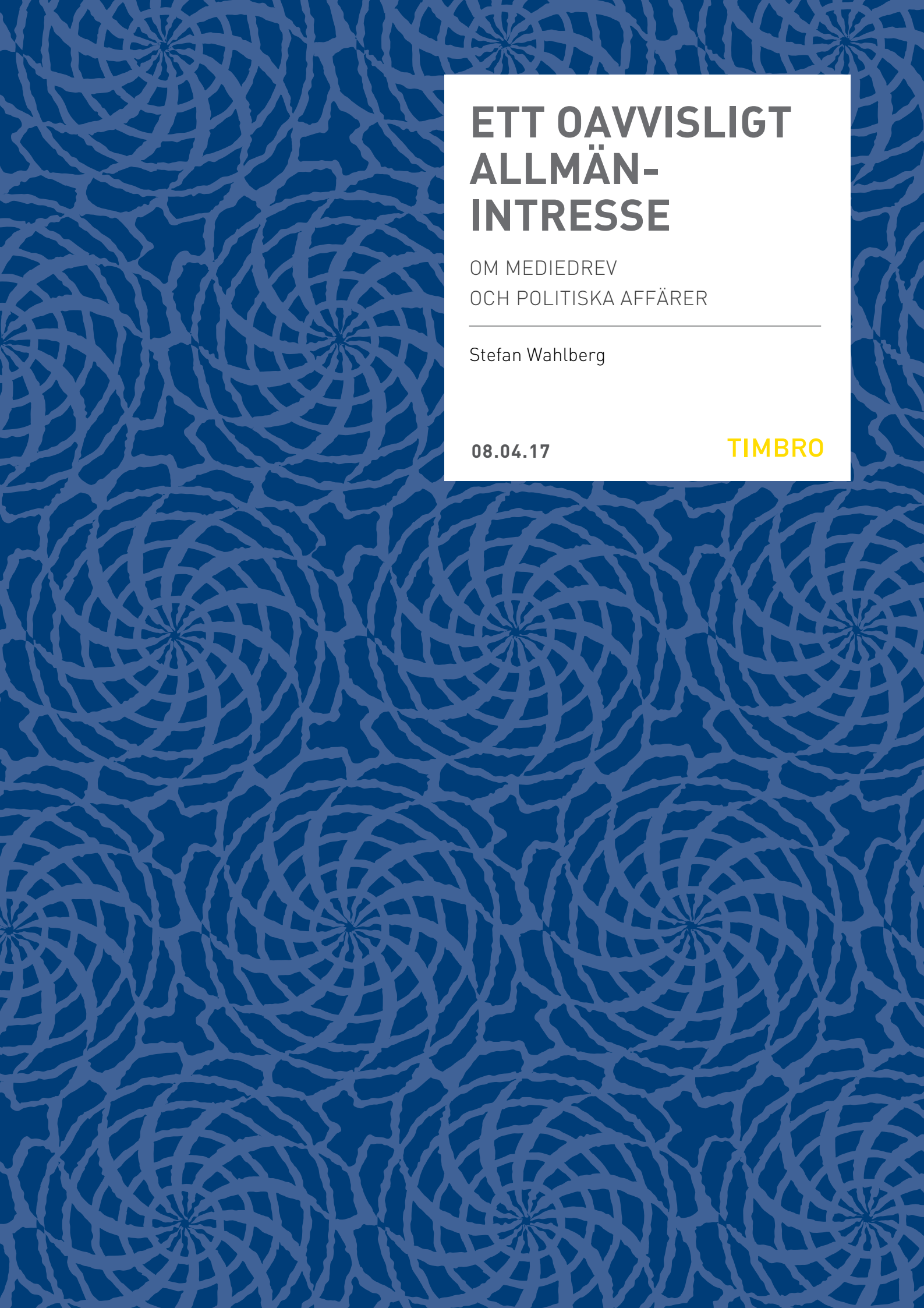

ETT OAVVISLIGT ALLMÄN- INTRESSE

OM MEDIEDREV
OCH POLITISKA AFFÄRER

Stefan Wahlberg

08.04.17

TIMBRO

INNEHÅLL

1. Inledning	3
2. Den politiska affärens båda sidor	4
2.1 Medierna som den politiska affärens katalysator	4
3. Sahlinaffären och dataintrångsaffären	6
3.1 Sahlinaffären i sammanfattning	6
3.2 Dataintrångsaffären i sammanfattning	8
4. Publicitetens omfattning och fördelning över tid	10
4.1 Sahlinaffären	10
4.1.1 Affärens första månad	10
4.1.2 Affärens första år	11
4.2 Dataintrångsaffären	11
4.2.1 Affärens första månad	11
4.2.2 Affärens första år	12
4.3 Den mediala dramaturgin utifrån publicitetens omfattning och fördelning i tid	12
4.3.1 Anslag och kulmen	12
4.3.2 Avtoning – hur dör en politisk affär?	13
4.3.3 Elva år – ett nytt och snabbare medielandskap	14
5. Mediedrevens explosioner – och saktfärdighet	15
5.1 I väntans tider eller spurt från första början	15
6. Den rättsliga hanteringen	17
6.1 Lag och rätt i Sahlinaffären	17
6.2 Lag och rätt i dataintrångsaffären	18
6.3 Rättsväsendets publika agerande under affärerna	19
6.4 Rättsväsendet – med full tillit från medierna	21
6.4.1 Juridiska bedömningsfrågor i Sahlinaffären	21
6.4.2 Fullt pådrag hos polisen i dataintrångsaffären	23
7. Kärringarna mot strömmen – de var få i båda affärerna	25
7.1 Några utmärkande undantag	25
7.1.1 Sahlinaffären	26
7.1.2 Dataintrångsaffären	27
8. Finns det något facit – vad är rätt och vad är fel?	29
8.1 Mona Sahlins Diners Club-kort – spärrat eller inte?	30
9. Den politiska affären – vulgär, fascinerande och nödvändig	31
9.1 Proportionalitetsprincipen – när allmänintresset alltid får väga tyngst	31

Stefan Wahlberg är journalist och TV-producent och har sedan 1986 främst arbetat med nyhetsjournalistik och aktualitets- och dokumentärproduktioner. Han är specialiserad på rätts- och mediefrågor och är bland annat kolumnist i tidningarna Metro och Medievärlden.

ISBN: 978-91-7566-528-3

9 789175 665283

1. INLEDNING

Den massmediala kulmen för en politisk affär pågår mellan fem och sju dagar. I varje fall om man tar Sahlinaffären (1995) och datainträngsaffären (2006) som exempel. Det är då journalisterna bränner sitt krut och det är då som antalet artiklar i våra fem största dagstidningar dagligen ligger någonstans mellan 20 och 35 stycken. Detta är nära nog identiskt för både Sahlinaffären och datainträngsaffären. Om man däremot lägger de bägge kurvorna för publicitetens omfattning bredvid varandra så upptäcker man någonting intressant: Sahlinaffären fick gå på sparlåga under en hel vecka innan den exploderade, medan datainträngsaffären omedelbart nådde sin pik. Det är en aspekt på hur svenska journalister sköter sina drev.

En annan aspekt har med den kritiska granskningen av de rättsvårdande myndigheterna att göra. Det är utan tvekan så att de beslut som fattas av polis och åklagare under en affär har stor inverkan även på den demokratiska process som egentligen ska ligga utanför rättsväsendets sfär. I Sahlinaffären handlade det om vem som skulle bli Sveriges nästa statsminister, i datainträngsaffären om vem som skulle vinna ett riksdagsval. I princip utsätts dock inte rättsväsendet för någon granskning alls i sådana här situationer. Tvärtom accepterar journalisterna tjänstemännens beslut som om dessa utgjorde det empiriska svaret på en matematisk ekvation.

Över huvud taget saknar mediedreven "kärringar mot strömmen" under dessa affärer. Alla journalister säger att de vill ha egna vinklingar, men när det väl smäller är de livrädda att inte få rapportera samma sak som sina konkurrerande kolleger. Det finns en inslagen linje som gäller, och då får frågor som eftertänksamhet och den sedvanliga kritiska hållningen ge vika – till och med den eviga jakten på "egna" nyheter.

I den här skriften har jag undersökt den massmediala delen av två av våra största politiska affärer. Skriften ska ses som en analytisk fingervisning om hur massmedierna hanterar den här typen av affärer. På många av de frågor som uppkommer i rapporten går inte att ge konkreta och entydiga svar. Men förhoppningsvis bidrar den till en diskussion om mediedrev och politiska affärer.

Stockholm i mars 2008

Stefan Wahlberg

Fri skribent

2. DEN POLITISKA AFFÄRENS BÅDA SIDOR

En politisk affär kännetecknas av att den så gott som alltid består av två sidor: den ideella och den subjektiva.

Till den ideella sidan hör de "högre värden" som utgör själva innehållet – grundsubstanten – i affären. Denna kännetecknas i sin tur av att man, med såväl demokratiskt fog som gott samvete, kan påstå att affären i sig har ett oavvisligt allmänintresse. Väljarna kan förvisso anses ha ett oavvisligt allmänintresse av så gott som allting som de folkvalda utför inom ramen för sitt uppdrag, men det som skiljer en politisk affär från en vanlig politisk nyhet är att den får anses ha uppnått en viss "verkshöjd" rent principiellt. Ofta har den i grund och botten ett så starkt principvärde att alla inblandade parter – med handen på hjärtat och långt efter att stormen har bedarrat – faktiskt kan vara överens om att affären i sig förtjänade att "avslöjas". Sedan kan man naturligtvis alltid diskutera formerna och graderna för detta avslöjande.

Den politiska affärens subjektiva sida verkar i förstone bestå av två delar – nämligen syfte och effekt. Vid en närmare granskning utmärker sig dock den politiska affären genom att dessa två komponenter är så pass intimt förknippade med varandra att de flyter samma till ett. Avslöjarens/källans syfte med att just avslöja affären får visserligen till effekt att "offret" lider ett nederlag, men i logikens namn innebär detta nederlag också omvänt att avslöjaren vinner en seger i och med att syftet fick avsedd effekt. Kort uttryckt: det finns alltid någon som anser sig vinna på att någon annan blir föremål för ett mediedrev.

2.1 MEDIERNA SOM DEN POLITISKA AFFÄRENS KATALYSATOR

Kontaktytan mellan den ideella och den subjektiva sidan av en affär är givetvis medierna – eller mediedrevet som den samlade journalistkåren ofelbart brukar kallas i sådana här sammanhang.

I en tid då just mediedrevets trovärdighet ifrågasätts är det uppenbart att medierna strävar efter att idealisera de bakomliggande faktorerna till att man fattar vissa publicistiska beslut. Få erkänner öppet att det var journalistisk prestige, en manisk nyhetstävling mot andra redaktioner eller kort och gott "lösnummerförsäljningen" som var den verkliga drivkraften bakom

en publicering. Av detta följer att mediernas substantiella rapportering kring politiska affärer tenderar att lyfta fram affärens ideella sida – alltså det oavvisliga allmänintresset. Mitt i ett aldrig så blodtörstigt drev framhåller gärna ledarsidor, kommentatorer, kolumnister och andra medietyckare just det principiellt viktiga i att en sådan här byk tvättas offentligt.

Detta är givetvis riktigt. Det är tveklöst mediernas uppgift att granska makten och utgöra någon form av katalysator i en politisk affär. Men det är också mediernas uppgift att tillvarata själva grundprincipen för allt det som tryck- och yttrandefrihet egentligen bygger på – nämligen pluralismen, som i sin tur bygger på en övertygelse om att det inte finns blott "en sanning". Det kan inte förnekas att medierna har uppenbara problem att leva upp till den principen när drevet går: huvudfåran trampas allt djupare. Det är sannerligen ingen myt att "alla", eller i varje fall en betydande majoritet, av journalisterna springer i en och samma riktning – efter den blodvittring som onekligen är så långt från den politiska affärens ideella sida som man egentligen kan komma.

Skådeplatsen för betraktelsen i den här skriften är den rikspolitiska arenan, där två politiska affärer med elva års mellanrum har stötts och blötts och onekligen fått enastående konsekvenser var för sig. Det handlar om den så kallade Sahlinaffären 1995 som satte punkt för Mona Sahlins då självklara kandidatur till posten som partiordförande (och därmed statsminister) samt folkpartiets dataintrångsaffär hos SAP 2006, som satte de sista skälvande veckorna av en nervpirrande valrörelse i stark gungning.

3. SAHLINAFFÄREN OCH DATAINTRÅNGSAFFÄREN

Innan vi kan göra någon form av jämförelse mellan å ena sidan Sahlinaffären och å andra sidan dataintrångsaffären är det viktigt att ha i åtanke att det handlar om händelser som utspelar sig med elva års mellanrum och vars innehåll till stora delar skiljer sig från varandra. I det ena fallet handlade det om en enskild person och politiker – Mona Sahlin. I det andra fallet om ett helt politiskt parti, även om det finns tydliga personoffer även i denna historia.

3.1 SAHLINAFFÄREN I SAMMANFATTNING

Mona Sahlin har varit såväl politiken som det socialdemokratiska partiet trogen i hela sitt liv. Hennes smått bevingade ord ”jag älskar partiet!” representerar inte bara hennes starka politiska engagemang utan också den enkla retorik och slagfärdighet som 1992 ledde till att hon utsågs till socialdemokraternas första kvinnliga partisekreterare någonsin – en av partiets mäktigaste positioner.

Som rikspolitiker inledde hon sin karriär när hon var 25 år gammal, då hon valdes in i riksdagen för första gången. Hon har därefter innehaft en rad olika statsrådsposter – bland annat som arbetsmarknads-, jämställdhets-, samhällsbyggnads- och vice statsminister. Hösten 1995 lanserades hon som kandidat till posten som socialdemokraternas partiordförande, och efter hand blev hennes position så stark inom partiet att hon framstod som den självklara efterträdaren till Ingvar Carlsson. Den 19 september 1995 meddelade Mona Sahlin officiellt att hon kandiderade till posten som partiordförande. Hon gjorde det med de ödmjuka orden: ”Om mitt parti frågar mig om jag vill ställa upp som partiledare så kommer jag att acceptera.” Därmed stod det klart att socialdemokraterna höll på att få sin första kvinnliga partiordförande och Sverige, med största sannolikhet, sin första kvinnliga statsminister.

Vad som sedan hände vet bara ett fåtal personer – närmare bestämt de grundlagsskyddade källor som informerade Expressens inrikespolitiska redaktion om det som snart skulle komma att explodera i medierna under namnet ”Sahlinaffären”. Därmed puttades också kronprinsessan bort från den socialdemokratiska successionsordningen.

Den 7 oktober 1995 avlossar Expressens reporter Leif Brännström startskottet för Sahlin-affären när han publicerar den första artikeln under rubriken:

Sahlin köpte kläder med regeringens kontokort – "jag tog fel kort av misstag"

Dagen därpå ändrar sig Mona Sahlin och säger att hon såg inköpen som ett förskott på lönen. Dåvarande statsministern Ingvar Carlsson ger henne sitt fulla stöd och menar att saken måste anses utagerad eftersom hon på eget initiativ har betalat tillbaka pengarna till statsmakterna. Varje form av ursäkt och förklaring från Rosenbad och det socialdemokratiska parti-högkvarteret visar sig dock vara otillräckliga. Snöbollen är i rullning och under de kommande veckorna gör medierna slag i slag nya avslöjanden av samma kaliber. Bland annat avslöjas att Mona Sahlin missbrukade sitt kontokort redan som arbetsmarknadsminister 1990–1991. Sammantaget rullas en historia upp om en vice statsminister som under flera år har satt i system att använda regeringens kontokort för privata inköp och resor för tusentals kronor. Även Mona Sahlins privatekonomi hamnar under lupp, och den visar sig vara illa skött med obetalda parkeringsböter, kvarsatt och räkningar som har hamnat hos kronofogden. Men mest uppmärksamhet kommer ändå att falla på hennes offentliga uppdrag som statsråd och därmed hennes kontokortsaffärer. Den 13 oktober sammanfattar Aftonbladets inrikespolitiska kommentator Lena Mellin historien så här:

Under en period på elva månader har vice statsminister Mona Sahlin lånat sammanlagt 25 229 kronor av Regeringskansliet. Lånen har inte beviljats av arbetsgivaren utan administrerats av Sahlin själv via plastkortet Eurocard. Kortet ska enligt gällande regler inte användas för privat bruk.

Samma dag, alltså den 13 oktober, polisanmäls Mona Sahlin för sitt missbruk av regeringens kontokort. Dagen därpå publicerar Göteborgs-Posten en Sifundersökning som visar att 66 procent av den svenska väljarkåren anser att hon skulle vara olämplig som statsminister. Den 16 oktober har Mona Sahlin fattat sitt beslut: vid en kaotisk presskonferens meddelar hon att hon tar en "time-out", vilket enligt henne själv är synonymt med att "jag ställer inte upp som partiledarkandidat just nu". Dagen därpå beslutar Riksåklagaren att inleda en förundersökning mot henne. Brottsmisstanken gäller trolöshet mot huvudman alternativt behörighetsmissbruk och bedrägeri. Detta blir för mycket för Mona Sahlin som tar sin familj med sig och flyr landet till Mauritius på semester. Det visar sig dock att hon inte bara har haft sin familj med sig på resan, utan också sin assistent Lena Thulin. Massmedierna avslöjar att Thulin har fått sin resa betald av staten. Detta skapar ännu en debatt om Mona Sahlins moral och ekonomiska sin-lag.

Den 10 november meddelar Mona Sahlin att hon avgår från regeringen och helt drar tillbaka sin kandidatur till posten som partiordförande. Hon startar eget företag och övergår till privat konsultverksamhet där hon bland annat arbetar som reporter hos Robert Aschberg på TV3.

3.2 DATAINTRÅNGSAFFÄREN I SAMMANFATTNING

Mitt under de sista skälvande veckorna av 2006 års valrörelse inträffar det som är mardrömmen för varje politiskt parti; en politisk skandal avslöjas som kommer att överskugga varje försök till sakpolitisk debatt fram till valdagen. I det här fallet handlar det om folkpartiet som under de senaste åren, sakta men säkert, har lyckats positionera om sig på den inrikespolitiska kartan: från ett parti som brukade kännetecknas av en mjuk hållning med uttalade drag av det som även internt inom folkpartiet hade fått beteckningen "snällism", till ett parti med starka profilfrågor som ordning och reda i skolan och större krav på invandrare. Folkpartiets förvandling skedde successivt under Lars Leijonborgs nästan tio år som partiledare, men den stora arkitekten bakom förändringsarbetet anses allmänt vara kommunikationsexperten Johan Jakobsson som utsågs till folkpartiets partisekreterare efter succévalet 2002.

Med denna höga svansföring inom det som folkpartiet själv framhåller som viktiga moralfrågor ger man sig inför riksdagsvalet 2006 in i den borgerliga alliansens fyrklöver. De fyra borgerliga partiernas strategi bygger på principen "en för alla, alla för en", och tillsammans står de starka mot den sittande regeringen och deras stödpartier. Utåt framstår alliansen som ett regeringsalternativ där några maktkamper sinsemellan inte existerar men där de fyra olika partierna tillåts profilera sig starkt på både sakområden och det ideologiska planet. Polariseringen, mellan å ena sidan alliansen och å andra sidan den socialdemokratiska regeringen med stödpartier, framstår onekligen som en tidigare sällan skådad rysare. Det står dock klart att alliansens sammanslutna kedja inte är starkare än sin svagaste länk. Och när det återstår två veckor till valet drar socialdemokraterna fram ett kort ur rockärmen som sätter alliansen på pottkanten och hela valrörelsen i gungning – eller kanske snarare ur spel. Pilens udd är inte riktad mot huvudfienden moderaterna utan mot det parti inom alliansen som har gjort störst sak av just moralfrågor: folkpartiet.

Sent på söndagskvällen den 3 september 2006 kallar socialdemokraterna till presskonferens för att meddela att de har polisanmält företrädare för folkpartiet för att ha begått dataintrång mot det socialdemokratiska datornätverket SAP-net. Samma kväll kan TT avslöja innehållet i morgondagens utgåva av Dagens Industri: där skriver reportern Fredrik Sjöshult stort och initierat om dataintrånget. Innan Dagens Industris läsare får njuta frukten av sin prenumeration manglas dock affären under kvällen och natten ut i etermedierna. Orsaken till att TT känner till affären är att de i sedvanlig ordning har fått ett rykande färskt exemplar av måndagens Dagens Industri redan på söndagskvällen. Affären inleds av TT med den raka rubriken:

S polisanmäler fp för dataintrång

Vid presskonferensen meddelar socialdemokraterna att folkpartister haft tillgång till en hög s-funktionärs inloggningsuppgifter och att 78 intrång har skett mellan januari och mars. De inloggningsuppgifter som har använts har givit de politiska motståndarna obegränsad tillgång till socialdemokraternas mest interna och konfidentiella information.

Folkpartiet tas på sängen och partisekreteraren Johan Jakobsson säger att uppgifterna är helt nya för både honom och den övriga partiledningen. Dagen därpå träder Liberala ungdomsförbundets (LUF:s) pressekreterare Per Jodenius fram och erkänner att han är en av dem som har kommit över inloggningsuppgifterna och använt dessa för att logga in på SAP-net. Han påstår att han har fått uppgifterna av en annan representant för LUF som i sin tur anklagar en god vän, tillika politisk motståndare inom Socialdemokratiska ungdomsförbundet (SSU), för att ha lämnat dem till honom. Samma dag gör polisen husrannsakan hemma hos Per Jodenius och på folkpartiets kansli. Både Per Jodenius och hans LUF-kamrat tvingas bort från sina positioner med omedelbar verkan.

Den 5 september når skandalen folkpartiets topp då det avslöjas att partisekreteraren Johan Jakobsson de facto har känt till dataintrången. Han uppger själv att han redan den 15 mars fick information om att inloggningsuppgifter till SAP-net cirkulerade bland folkpartister och att han redan den 15 mars gav Per Jodenius order om att upphöra med alla intrång. Han uppmanade också Per Jodenius att göra saken publik genom att gå till en journalist.

Johan Jakobsson delges själv misstanke om brott och tvingas bort från sin post. Det visar sig att även presschefen Niki Westerberg har känt till intrången sedan början av året, och även hon delges därför misstanke om brott. Den 6 september visar det sig att den inrikespolitiska Expressenreportern Niklas Svensson också har varit i besittning av inloggningsuppgifterna. I stället för att skriva om saken i tidningen har han själv loggat in på SAP-net vid ett antal tillfällen och i övrigt förtigit kunskapen för sina läsare. Även Niklas Svensson delges misstanke om brott. Ytterligare ett par fp-huvuden rullar, men partiordföranden själv, Lars Leijonborg, nekar ihärdigt till att ha haft en enda aning om saken. Skandalen tär dock hårt inte bara på folkpartiets trovärdighet utan också på den som är ytterst ansvarig för partiet – nämligen Leijonborg. I vissa medier kallas affären till och med för Leijongate.

4. PUBLICITETENS OMFATTNING OCH FÖRDELNING ÖVER TID

En politisk affär är givetvis i grund och botten en produkt av någonting politiskt klandervärt som en eller flera människor – oftast politiker – har gjort eller inte gjort. Informations-samhällets hävstång för att göra det till just en affär är dock så stark att man med fog kan häv-da att affärens hela existens bygger på massmediernas hantering av situationen. För att få en överblick över hur svenska riksmidier hanterade Sahlin- respektive datainträngsaffären har Sveriges fem största dagstidningar valts ut: Aftonbladet, Dagens Nyheter, Expressen, Göteborgs-Posten och Svenska Dagbladet. Den praktiska grunden för undersökningen är Mediarkivets och Presstexts artikeldatabaser.

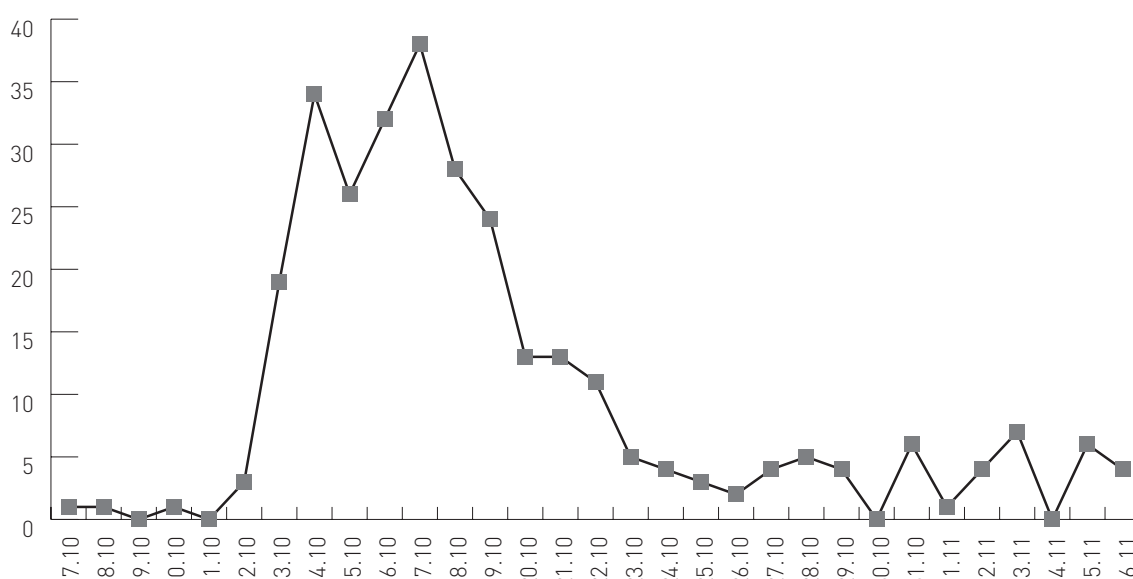
I tabell 4.1.1 visas antalet publicerade artiklar per dag. I tabell 4.1.2 visas antalet publicerade ar-tiklar per månad. Principen gäller för redovisningen av bägge affärerna.

4.1 SAHLINAFFÄREN

Sökbegreppen "Mona Sahlin" och "kontokort" med böjningsformer har använts vid databas-sökningar för bägge tabellerna:

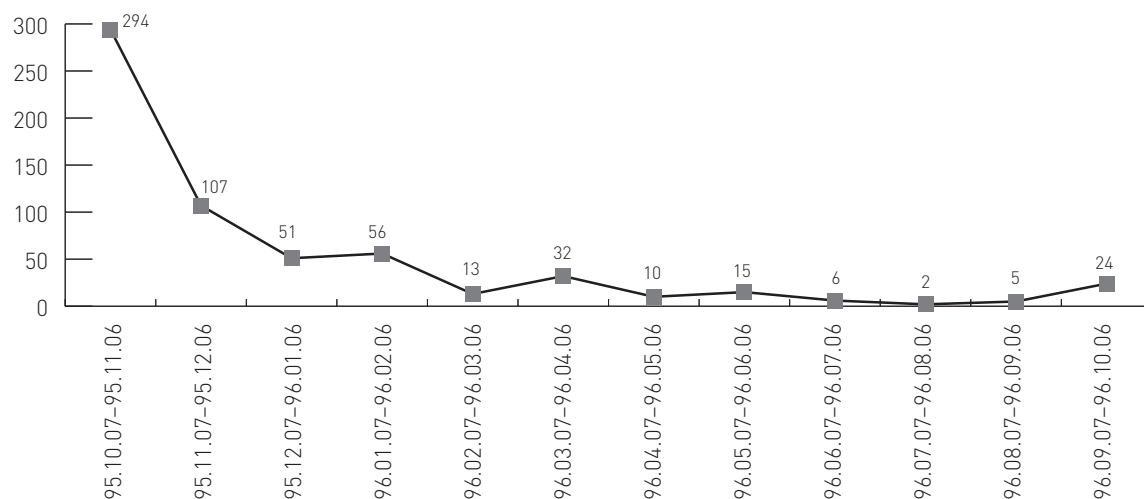
4.1.1 AFFÄRENS FÖRSTA MÅNAD

ANTAL ARTIKLAR 1995

4.1.2 AFFÄRENS FÖRSTA ÅR

ANTAL ARTIKLAR

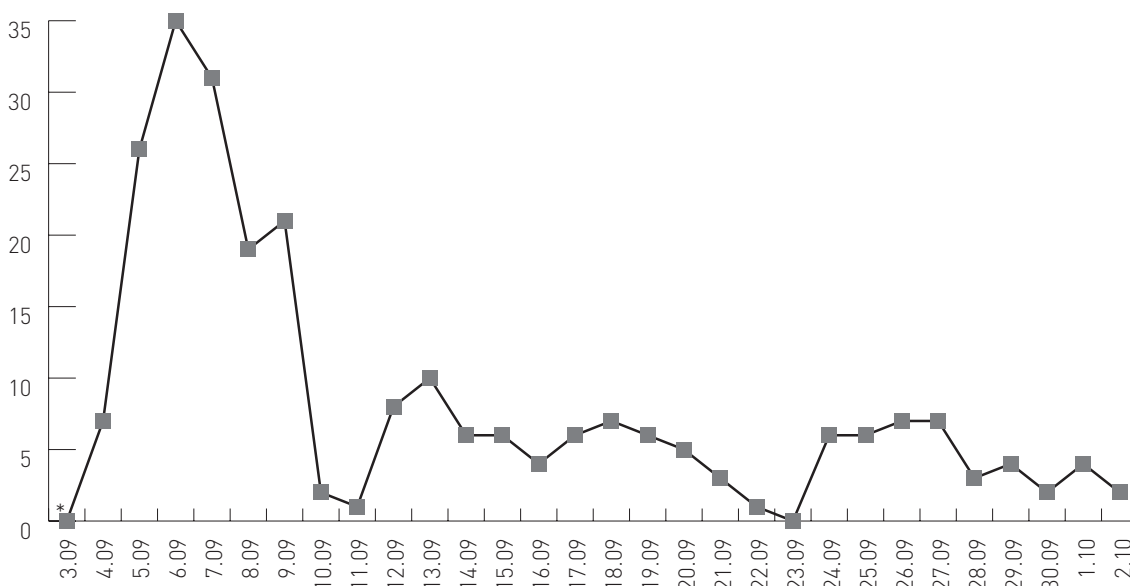

4.2 DATAINTRÅNGSAFFÄREN

Sökbegreppen "folkpartiet" och "dataintrång" med böjningsformer har använts vid databas-sökningar för bägge tabellerna:

4.2.1 AFFÄRENS FÖRSTA MÅNAD

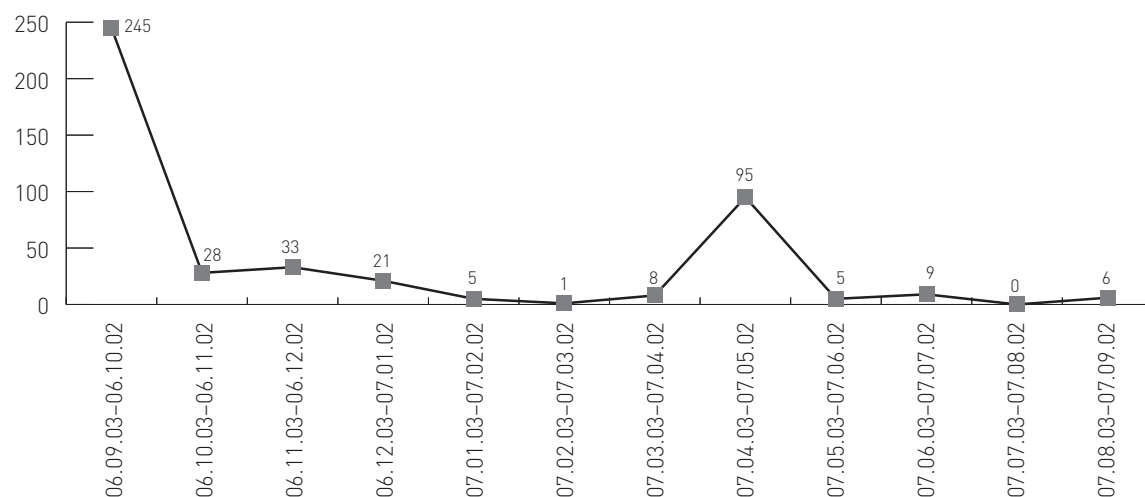
ANTAL ARTIKLAR 2006

*) Rättmätig startdag för affären har angivits till den 3 september 2006 eftersom det var den kvällen som dataintrånget offentliggjordes. Eftersom undersökningen inte omfattar etermediernas rapportering, och dagstidningarna inte kom ut förrän dagen därpå, kan siffran noll uppfattas som missvisande.

4.2.2 AFFÄRENS FÖRSTA ÅR

ANTAL ARTIKLAR

4.3 DEN MEDIALA DRAMATURGIN UTIFRÅN PUBLICITETENS OMFATTNING OCH FÖRDELNING I TID

Som framgår av tabellerna så ser den mediala dramaturgins kurvor olika ut för Sahlin- respektive dataintrångsaffären. När det gäller Sahlinaffären avvaktar den breda journalistkåren nästan en vecka innan den gemensamt trycker på stora drevknappen. Vid dataintrångsaffären sticker kurvorna i höjden från första början. Även kurvorna för "affärens första år" skiljer sig åt på en väsentlig punkt mellan de båda affärerna: efter att ha gått i dvala under en tid "återhämtar sig" dataintrångsaffärens kurva rejält efter åtta månader. Orsaken till detta är att det är då som det rättsliga efterspelet i domstol serverar ytterligare stoff till journalisterna.

4.3.1 ANSLAG OCH KULMEN

När det gäller Sahlinaffären är det Expressen som, lika ihärdigt som ensamt, skriver om Mona Sahlins kontokortsslarv i nästan en vecka innan de andra tidningarna hänger på. Det är först den 12 oktober, när Expressen kör löpsedeln "Sahlin ljög" och redovisar fakturor, bankomatuttag, tider och summor "som helvetet brakar lös" och "klappjakten är igång", som Mona Sahlin senare ska formulera saken i sin bok *Med mina ord*:

Alla vill plötsligt tala om det som ingen under Expressens tidigare skrivelser har frågat om ... Jag erkänner gärna att jag inte riktigt har tagit dessa skrivelser på allvar och att jag svarat nonchalant, undandligande och med olika vinklingar.

Detta är alltså den 12 oktober och efter en riksdagsdebatt om jämställdhet väntar ett jättelikt medieuppbåd på Mona Sahlin utanför riksdagens kammare. Plötsligt vill alla ställa frågor om

hennes kontokortsaffärer och dagen därpå är tidningarna fyllda med allsköns vinklingar på temat. Publiciteten kulminerar fyra dagar senare, den 17 oktober, efter Mona Sahlins besked om att hon har beslutat sig för att ta "time-out". För Sahlinaffären tar det alltså elva dagar att nå sin kulmen med 38 artiklar på en dag. Totalt håller sig kurvan på topp under sju dagar innan den sakta men säkert faller tillbaka för att plana ut.

Elva år senare, den 3 september 2006, är det dags för dataintrångsaffären. Denna skiljer sig i vissa väsentliga avseenden från Sahlinaffären när det gäller medial dramaturgi: redan dagen efter själva avslöjandet vid socialdemokraternas presskonferens, alltså den 4 september, är det fullt pådrag i samtliga tidningar. Redaktionerna publicerar unisont, och till skillnad från Sahlinaffären pekar publicitetskurvan spikrakt uppåt redan dagen därpå, alltså den 5 september. Den når sin kulmen redan den 6 september och totalt följer fem dagar av intensiv och heltäckande dominans i medierna innan affären rasar till botten den 7 september. Den blossar dock tillfälligt upp igen den 13 september strax före det stundande riksdagsvalet.

Så långt kan vi alltså konstatera att båda affärerna fick en, massmedialt sett, explosiv exponering med både likheter och olikheter. Den mest påtagliga likheten är att båda affärerna, under de dagar de når massmedial kulmen, ligger på ungefär lika många publicerade artiklar per dag – närmare bestämt i ett spann mellan cirka 20 och 38 artiklar. En annan likhet är att den massmediala upplösningen – alltså den tid då affärerna befinner sig på kurvans maximala spann – är något så när lika långa för de båda affärerna, närmare bestämt sju dagar för Sahlinaffären och fem dagar för dataintrångsaffären.

Om vi då tittar på skillnaderna mellan kurvorna är det framför allt en sak som är väldigt framträdande: den breda journalistkåren insåg inte förrän efter en vecka att Mona Sahlins kontokortshantering faktiskt var en affär av stort allmänintresse. Det var först då som andra tidningar än Expressen vaknade till liv – och detta samtidigt. När det gäller dataintrångsaffären exploderade den alltså omedelbart och unisont i alla tidningar redan från början.

4.3.2 AVTONING – HUR DÖR EN POLITISK AFFÄR?

Kurvorna över de båda affärerna uppvisar alltså påtagliga skillnader när det gäller det dramaturgiska anslaget – eller rättare sagt: när det dramaturgiska anslaget infinner sig. Som tidigare nämnt visar de båda affärerna också stora likheter kring hur den publicistiska kulmen nås och hur länge den pågår.

Hur ser då avtoningen ut? Även här kan vi se vissa likheter. Bland annat "skendör" affärerna tämligen snabbt med radikala kurvor som pekar raskt nedåt, sedan kulmens dagar är passerade. Sahlinaffären har en något flackare kurva än dataintrångsaffären, men i stort sett ser båda kurvorna ut som ett börsras i fritt fall. Inom kort återhämtar sig dock de båda kurvorna hjälpligt. Men det tar något längre tid för Sahlin- än för dataintrångsaffären – även återhämtningskurvan är alltså något flackare än dataintrångsaffärens dito elva år senare. När det gäller den

senare tar det bara en dag från det att den har nått botten till att det är liv i den igen. Sahlinaffären segar sig i stället upp under fem dagar av återhämtning innan intresset sjunker igen.

Även kurvorna för "Affärernas första år" bär denna prägel: direkt efter den extrema piken under affärernas första månad dör Sahlinaffären långsammare än datainträngsaffären – närmare bestämt cirka en månad långsammare i första steget och tre–fyra månader senare i nästa steg. Det är intressant att notera att båda affärerna, med Sahlinaffärens månadslånga eftersläpning, gör ett litet ryck månaden efter det att kurvorna har börjat peka nedåt.

4.3.3 ELVA ÅR – ETT NYTT OCH SNABBARE MEDIELANDSKAP

Det är uppenbart att elva år betyder mycket för hur såväl medieproduktion som mediekonsumtion fungerar och ser ut. Detta kan till viss del förklara skillnaderna i de båda affärernas massmediala intensitet över tid. Det mest påtagliga, och för varje journalist så uppenbara, är den ur nyhetsperspektiv himmelsvida skillnaden på en vecka mellan de båda affärernas explosioner.

Internets frammarsch har inneburit att det har blivit helt legitimt för redaktionerna att servera läsarna inte bara extremt korta nyhetsnotiser med sekundoperativ uppdatering utan också en enda rak nyhetsrubrik med tillägget "det kommer mera". Den effekt som är störst, eller åtminstone viktigast för det redaktionella arbete som även gäller papperstidningen, är att attityder som eftertänksamhet, kritiskt tänkande och inte minst nyhetsvärdering har förändrats radikalt.

När Sahlinaffären avslöjades av Expressen var det under en hel vecka alltså ingen annan tidning som "hängde på". Kort kan man uttrycka saken så att ingen nyhetsredaktion skulle ha råd med en sådan inställning i dag. När socialdemokraterna kallade till presskonferens elva år senare, en sen söndagskväll 2006, för att berätta om datainträngsaffären var det således som att trycka på den svenska medievärldens turboknapp: allt skulle ut så fort som möjligt.

Denna förändrade inställning återspeglas också i den efterföljande rapporteringen: datainträngsaffärens kurvor är mer dramatiska än Sahlinaffärens. Den senare är något flackare både när det gäller raset efter kulmen, återhämtningen och det efterföljande årets publicitet.

Det är alltså uppenbart att det finns stora likheter mellan de båda affärernas massmediala dramaturgi – i vissa avseenden så stora att man utifrån detta förvisso begränsade "affärs"-underlag skulle kunna tala om "en politisk affärs livskurva". Värt att notera i detta sammanhang är inte bara tidsskillnaden på elva år mellan de båda affärerna utan också de stora skillnaderna som finns mellan innehållet i affärerna.

5. MEDIEDREVEN EXPLOSIONER – OCH SAKTFÄRDIGHET

Nyhetsjournalistiken mäts och bedöms till stor del utifrån kriteriet snabbhet. För sakens skull bör man också understryka att snabbheten givetvis måste sättas i relation till övriga publicistiska grundstenar som relevans och sanningshalt. Men så länge dessa kriterier är uppfyllda är och förblir snabbhet nyhetsjournalistikens inte bara utmärkande drag, utan också kriterium på fullgod service till mediekonsumenterna. Djupanalyser, så kallade full-stories, och feature-reportage i all ära, men den snabba och raka nyheten är journalistikens adelsmärke.

5.1. I VÄNTANS TIDER ELLER SPURT FRÅN FÖRSTA BÖRJAN

Med detta som utgångspunkt är det anmärkningsvärt att notera att de övriga nyhetsredaktionerna lämnar Expressen fritt spelrum under nästan en vecka innan de inser Sahlinaffärens dignitet. En närmare granskning av Expressens nyhetsartiklar under denna vecka av solodans visar att de är väl underbyggda, innehåller fullt kontrollerbara fakta och dessutom handlar om en person som håller på att erövra rollen som Sveriges statsminister. Ändå avstår de andra dragarna från att publicera. Det märkliga är att det inte verkar vara någon särskild händelse eller nyhet som så plötsligt får de andra redaktörerna att reagera på Expressen avslöjandets sjätte dag (med publicering på den sjunde). Visserligen är Expressens artiklar denna dag mer matiga och utförliga, och Mona Sahlin beslås dessutom i en rubrik med lögn, men i övrigt är det samma typ av detaljerat innehåll som Expressen har matat läsarna – och konkurrenterna – med den senaste veckan.

Värt att notera i sammanhanget är det ovan återgivna citatet från Mona Sahlins bok *Med mina ord*:

Alla vill plötsligt tala om det som ingen under Expressens tidigare skrivelser har frågat om.

Alltså: det är inte så att de övriga redaktionerna har försökt att få en egen vinkling på historien eller ens förhöra sig med Mona Sahlin om hur det egentligen är – trots i princip dagliga kontakter mellan de inrikespolitiska redaktionerna och Regeringskansliet. Av någon anledning har man under denna vecka inte ansett att det som senare skulle komma att bli Mona Sahlins fall var relevant för läsarna och väljarna.

Annat är det elva år senare då dataintrångsaffären tornar upp sig som ett kolsvart moln på valrörelsens himmel: då är det ingen som ifrågasätter relevansen för läsare och väljare när socialdemokraterna kallar till presskonferens efter att ha anmält folkpartiet för dataintrång. Det behöver knappast påpekas att den pressetiska grundregeln om att vara återhållsam med publicitet vid polisanmälningar rimligtvis inte gäller politiska partier under en valrörelse. Det är givet att läsare och väljare måste få möjlighet att själva väga alla fakta, anklagelser och försvarstal på sin egen politiska våg. Det vore kort sagt tjänstefel att inte dra på för fullt med den affär som socialdemokraterna serverade journalisterna på silverfat. Frågan återstår dock: Varför gjorde journalisterna inte detta elva år tidigare när Expressen serverade en affär av samma dignitet på silverfat?

Ett uttömmande svar hittar man givetvis inte i diskussionen om ett snabbare medielandskap – i varje fall inte enbart. Med stor sannolikhet handlar det i stället om tämligen komplexa avväganden som ytterst har med tilliten till det egna journalistiska omdömet att göra: Är detta en affär eller inte? Är det verkligen en skandal att en blivande statsminister har privatekonomiska problem och måste smyglåna pengar från statskassan? Till saken hör säkert också både vem som framför informationen och framför allt *i vilken skepnad* den framförs. Grunden för Expressens artiklar om Sahlinaffären var sedvanlig redaktionell research och källarbete vars resultat redovisades i journalistisk form. Grunden för dataintrångsaffären var en rak anklagelse från det regeringsbärande partiet som framfördes genom en formell polisanmälan. Det sistnämnda är onekligen både mer konkret och handfast alldeles oavsett att en polisanmälan i sig faktiskt inte innebär någonting annat än att någon påstår sig vara utsatt för ett brott och eventuellt pekar ut någon misstänkt.

Med facit i hand ter det sig alltså lika journalistiskt självklart att dataintrångsaffären pikade i medierna omedelbart, som oförklarligt att Sahlinaffären fick hållas på sparlåga i nästan en vecka.

6. DEN RÄTTSLIGA HANTERINGEN

Båda affärerna innehöll stora mått av inblandning från rättsväsendets sida. De politiska dimensionerna, oavsett juridiken, lade grunden för att det blev just affärer. Men utan tvivel är det så att rättsväsendets aktörer kan få tungt vägande roller i sådana här sammanhang. Rättsväsendets agerande blir något av en katalysator som under resans gång ger bränsle åt publiciteten och i efterhand kan användas som måttstock för vad som även i högre mening är rätt eller fel. Hur såg då den rättsliga hanteringen ut när det gäller Sahlin- respektive datainträngsaffären?

6.1 LAG OCH RÄTT I SAHLINAFFÄREN

Den 12 oktober 1995, klockan 16.16, faxas en anonym polisanmälan mot Mona Sahlin till polisen i Stockholm. Enligt Expressen är det flera jurister och poliser som står bakom anmälan, men av rädsla för karriärmässiga repressalier väljer de att vara anonyma. Mona Sahlin polis-anmäls för olovligt förfogande och flera åklagare, som också de uttalar sig anonymt för Expressen, instämmer i anmälan. Detta är dock bara en av sex polisanmälningar som görs mot Mona Sahlin under det kommande dygnet. Totalt ska det komma att handla om 42 anmälningar mot Mona Sahlin.

En av polisanmälningarna kommer från en hög jurist, hovrättslagmannen Erik Holmberg, som väljer att skicka sin anmälan direkt till regionåklagarmyndigheten i Stockholm. Dagen därpå, alltså den 13 oktober, beslutar riksåklagaren Klas Bergenstrand i samråd med bland andra överåklagare Sven-Erik Alhem att man ska utreda om det finns skäl att inleda en förundersökning mot Mona Sahlin. I det här läget finns alltså inga brottsmisstankar. Orsaken till att ärendet utreds på högsta möjliga åklagarnivå anges vara att det rör sig om ett statsråd.

Den 18 oktober beslutar så åklagaren att det finns skäl att anta att brott har förövats. Han inleder därför en förundersökning. Misstanken avser trolöshet mot huvudman alternativt behörighetsmissbruk och bedrägeri. Misstanken om bedrägeri handlar om hur Mona Sahlin har hanterat fakturorna i samband med att hon två gånger hyrt bilar, av allt att döma för privat bruk, men därmed "förfarit så att det framstått som om bilarna använts i tjänsten", som riksåklagaren uttrycker saken. Misstanken om trolöshet mot huvudman alternativt behörighetsmissbruk gäller de omtalade kontokortsaffärerna där Mona Sahlin har använt regeringens kort för privata ändamål och därmed olovligen lånat pengar från statskassan.

Efter nästan tre månaders arbete läggs dock förundersökningen mot Mona Sahlin ner den 11 januari 1996. Hon har då aldrig delgivits skäligen misstanke om brott, vilket formellt sett är en viktig skillnad mot den lägre grad av misstanke som krävs för att få inleda en förundersökning. Orsaken till att chefsåklagare Jan Danielsson inte anser att han kan styrka brott är främst att reglerna om hur regeringens kontokort får användas har varit alltför otydliga. Något uppsåt att begå brott från Mona Sahlins sida kan bli svårt att bevisa. När det gäller misstanken om bedrägeri för de bägge bilhyrorna konstaterar åklagarmyndigheten att bilarna de facto hyrdes för tjänstebruk. Att det funnits misstanke om bedrägeri förklaras av att Mona Sahlin "för säkerhets skull" självant hade valt att i efterhand betala de två hyrbilarna ur privat ficka. Det var detta som hade fått hela situationen att framstå som om hon hade ångrat ett redan begånget brott.

6.2 LAG OCH RÄTT I DATAINTRÅNGSAFFÄREN

Den 3 september, klockan 20.41.51, kontaktas Rikskriminalpolisen (RKP) av Säkerhetspolisen (Säpo) som berättar att socialdemokraterna har blivit utsatta för ett dataintrång i sitt interna datanätverk SAP-net. RKP kontaktar biträdande RKP-chefen Christer Ekberg, som i sin tur kontaktar chefen för RKP, Therese Matsson. Tjugo minuter senare beger sig en representant för Säpo till det socialdemokratiska högkvarteret på Sveavägen i Stockholm tillsammans med en kriminalinspektör vid RKP:s IT-brottsrotel. Detta för att ta upp en polisanmälan. Anmälare är socialdemokraternas partikassör Tommy Ohlström. Sammanfattningsvis går anmälan ut på att datorer, som av IP-numren att döma tillhör folkpartiet, har använts för att olovligen ta sig in i partiets känsligaste datanätverk som enbart 26 höga partipotentater har tillgång till. Intrången ska ha skett med hjälp av "stulna" inloggningsuppgifter. En stor del av den datatekniska undersökningen har redan gjorts av IT-konsulter som har anlitats av socialdemokraterna. Klockan 23.20 beslutar jourhavande åklagare Carita Liljeström att förundersökning ska inledas. Trots att både Säpo och RKP gör idoga framstötningar vägrar åklagaren dock att fatta beslut om att genomföra husrannsakan hos folkpartiet vid denna sena timme.

Dagen därpå genomförs dock husrannsakingarna och en omfattande utredning med både förhör och datatekniska undersökningar påbörjas. De specifika misstankarna riktas snart mot ett antal företrädare för folkpartiet som också delges misstanke om brott. Även en journalist vid Expressen delges misstanke. Brottsmisstankarna avser dataintrång, men under förundersökningens gång tillkommer ytterligare ett par brottsrubriceringar som senare ska användas vid åtalet.

Den 28 november lämnar vice chefsåklagare Per Lindqvist in sin stämningsansökan till Stockholms tingsrätt. Totalt åtalas sex personer och det är en långt ifrån homogen skara det handlar om. Här finns folkpartiets partisekreterare Johan Jakobsson och presschefen Niki Westerberg tillsammans med två företrädare för Liberala ungdomsförbundet, Per Jodenius och Nicklas Lagerlöf. Men här finns också Expressenjournalisten Niklas Svensson – och SSU-ombudsmannen Niklas Sörman. Huvudbrottet för åtalet är dataintrång, men Niki Westerberg åtalas för anstiftan till dataintrång medan Johan Jakobsson åtalas för anstiftan till dataintrång. Åklagarens bevisning utgörs till stor del av erkännanden och medgivanden i sak.

Den 27 april 2007 faller domen i Stockholms tingsrätt: Expressenjournalisten Niklas Svensson, SSU-ombudsmannen Niklas Sörman och LUF-representanten Per Jodenius fälls till ansvar för dataintrång. Straffet blir dagsböter. Nicklas Lagerlöf frias, liksom hans folkpartivänner Niki Westerberg och Johan Jakobsson, helt från det som åklagaren har anklagat dem för.

6.3 RÄTTSVÄSENDETS PUBLIKA AGERANDE UNDER AFFÄRERNA

Det är en svår uppgift att vara polis, åklagare eller domare i ärenden av den här kalibern. Svårigheterna ligger måhända inte i det professionella arbetet utan i hanteringen av den externa informationen. Å ena sidan ställs både höga och berättigade krav på offentlig insyn till följd av det oavvisliga allmänintresset. Å andra sidan gäller fortfarande förundersökningssekretess. Dessutom kan ett alltför aktivt agerande från rättsväsendets sida uppfattas som opportunt eller till och med opinionspåverkande. Och sådana myndigheter vill vi ju inte ha!

I stort sett kan man konstatera att både polis och åklagare, när det gäller det externa informationsarbetet, agerade tämligen "neutralt" och myndigt vid båda affärer. De hade onekligen stor förståelse för trycket från journalister och planerade sitt informationsarbete därefter. Mellan de offentliga besluten och de intervjuer som gavs var de dock sparsmakade med kommentarer. De uttalade sig i princip endast generellt om till exempel innebörden av en viss brottsrubricering, och kommenterade inte detaljer i de pågående utredningarna.

Från rättsväsendets sida tycks – med några få undantag – inga direkta läckor till medierna ha förekommit. Å andra sidan, vilket gäller båda affärerna, saknades det inte information om vad som hände i förhörssrummen. De inblandade och deras advokater uttalade sig mer än gärna "on record" för journalister under resans gång. När det gäller Sahlinaffären var det mesta dessutom redan känt genom innehållet i de offentliga handlingar som utgjorde själva grunden för affärens massmediala uppmärksamhet. Vid dataintrångsaffären var så många talträngda och starkt politiskt engagerade personer inblandade i själva affären, att både de själva och deras

advokater mer än gärna uppträdde i medierna och berättade "allt" efter hand.

Kort sagt verkar behovet av polisläckor ha varit väldigt litet och därmed också den typ av tryck på rättsväsendets företrädare som annars brukar upplevas som tämligen obehagligt av poliser och åklagare. Det undantag som är värt att nämna gäller det allra första dygnet för datainträngsaffären. Då blossade ett "internt bråk" upp inom rättsväsendet, vilket läckte ut till medierna. Frågan gällde varför jourhavande åklagare Carita Liljeström hade förvägrat RKP:s biträdande chef Christer Ekberg och hans kolleger möjligheten att omedelbart på natten få genomföra husrannsakan hos folkpartisterna. Läckan innehöll alltså information om ett internt förhållande inom rättsväsendet och inte om själva gärningen eller de misstänkta. Den var därmed symptomatisk för de polisläckor som även i andra sammanhang förekommer flitigt.

Hur såg då den öppna mediehanteringen ut rent praktiskt? Ja, när det gäller Sahlinaffären kallade riksåklagaren till presskonferens för att tillkännage sina offentliga beslut och gav förklarande svar på de frågor som ställdes. Varken mer eller mindre. Vid datainträngsaffären lämnades motsvarande kommentarer fortlöpande till pressen av framför allt åklagarna Maria Häljebo och Per Lindqvist. I båda ärenden hade de flesta av journalisternas frågor juridisk natur. En och annan fråga med mer politisk innebörd fick också besvaras vilket, av naturliga skäl, inte var några problem för åklagarna.

Ett exempel på detta är när Expressens reporter Anders Fallenius avslutar sin intervju med riksåklagaren Klas Bergenstrand inför förundersökningen mot Mona Sahlin på följande vis:

Kan du lova att det inte finns någon risk att ni av politiska skäl inte kommer att undersöka det här riktigt?

Med tanke på situationen var frågans innebörd väsentligt mycket mer relevant än den i förstone kan framstå som, men Klas Bergenstrands svar var samtidigt lika givet som enkelt:

Det kan jag definitivt garantera.

Det är också värt att notera hur det interna polisarbetet inkluderar medierna som en naturlig del i den operativa planeringen. I den sekundoperativa händelserapport som upprättas i samband med datainträngsaffären rapporteras fortlöpande om vad som händer även på journalistfronten. Exempel: "Hon återkommer med instruktioner hur media skall hanteras" och "... IT-brott genomför husrannsakan i Hägersten. Stort massmedialt tryck på plats. Förstärkning av ordningspatrull önskas."

6.4 RÄTTSVÄSENDET – MED FULL TILLIT FRÅN MEDIERNA

Det är en sak hur rättsväsendet hanterar sin externa information till medierna och en helt annan hur dess företrädare sköter sitt rättsvårdande arbete i den här typen av, demokratiskt sett, högst känsliga affärer. Det är utan tvekan så att de beslut som fattas och de åtgärder som vidtas under utredningens gång har en stor inverkan på även den demokratiska process som ska ligga utanför rättsväsendets sfär. I Sahlinaffären handlade det om vem som skulle bli Sveriges nästa statsminister, i dataintrångsaffären om vem som skulle vinna ett riksdagsval. Det är därför som Expressenreportern Anders Fallenius fråga till riksåklagaren i själva verket hade en betydligt djupare innebörd än man kanske först kan tycka: Kan du lova att det inte finns någon risk att ni av politiska skäl inte kommer att undersöka det här riktigt? Varken frågan eller svaret utvecklades dock i princip i den allmänna drevjournalistik som snabbt bredde ut sig i de båda affärerna.

Man kan med fog påstå att den svenska journalistkåren har haft ett grundmurat förtroende inte bara för de enskilda företrädare för rättsväsendet som hade affärerna i sina händer – utan också för de formella myndighetsbeslut som fattades. Inledda och nedlagda förundersökningar, beslut om tvångsmedel som till exempel husrannsakan, delgivning av misstanke om brott, åtal, icke åtal, friande och fällande och slutligen beslut om att inte överklaga till högre instans... Allting är myndighetsbeslut som journalister är så vana att rapportera kring när det gäller "vanliga" uppmärksammade brottmål att de tas helt för givna även i ärenden som har uppenbar bäring också på politiska och demokratiska frågeställningar. En och annan rättsvetenskapsman släpps fram i debatten för att kommentera besluten, men de är få och sätter inte någon stark prägel på mediedrevets huvudfåra. I båda affärer accepterade journalisterna i princip rättsväsendets beslut som om de utgjorde någon form av empirisk sanning eller den självklara summan av en matematisk formel.

Faktum är dock att rättsväsendet inte hanterade någon av dessa båda affärer som "vilket annat fall som helst" – inte ens om man tittar på dem strikt formellt och utifrån vad myndigheterna själva påstår. På ett eller annat vis gavs de, helt öppet, en särställning. I Sahlinaffären reste sig självaste riksåklagaren från sin tron och fattade beslut om förundersökning. I dataintrångsaffären beslutade RKP att ärendet skulle tas med förtur och högsta prioritet. Detta behöver inte nödvändigtvis vara någonting negativt i sådana här sammanhang, men det innebär en kraftig avvikelse från vad som är brukligt, i synnerhet när det gäller brott av den här digniteten. Enbart detta innebär att den rättsliga hanteringen i sig förtjänar en rejäl genomlysning.

6.4.1 JURIDISKA BEDÖMNINGSPRÅG I SAHLINAFFÄREN

Om man helt bortser från de politiska dimensionerna, och det ska rättsväsendet givetvis göra i grund och botten, så handlade misstankarna mot Mona Sahlin om brott med förhållandevis lågt straffvärde. Icke desto mindre kom ärendets slutliga hantering inte att handla om rena sak-

eller bevisfrågor utan i stället om bedömningsfrågor: hade Mona Sahlin insett att det hon gjorde, objektivt sett, kunde vara brottsligt, eller hade hon vilseletts så mycket av de oklara reglerna inom Regeringskansliet att man i varje fall inte kunde slå fast att hon uppsåtligen handlat felaktigt? Och så vidare. Inte svart eller vitt, inga matematiska formler. Bara rena bedömningsfrågor.

Den 5 november 1995, alltså mitt under pågående förundersökning mot Mona Sahlin, berättade Dagens Nyheter om en statligt anställd kontorist som också tillfälligt hade lånat pengar från statskassan för att betala elräkningen. Hon blev både åtalad, dömd och avskedad från sitt arbete, och Jan-Erik Lane, professor i statskunskap förklarade för DN:s läsare:

Det hör till det mest centrala i all teori om offentlig förvaltning. Den som är verksam inom staten måste kunna skilja på den ersättning han får privat enligt anställningskontraktet och det allmännas pengar.

Nu kan det vara vanskligt att försöka lägga karbonpapper mellan två rättsfall, men det fall som DN refererar visar i varje fall att de juridiska bedömningarna i sådana här ärenden är långt ifrån lika självklara som lösningen på matematiska formler. Det handlar om uns av, rättsligt sett, mycket subtila bedömningar som tillförs den ena eller andra vågskålen i den intellektuella rättsprocessen.

Någon vidare debatt kring åklagarens nedläggningsbeslut av förundersökningen mot Mona Sahlin förekom alltså inte i pressen. En och annan artikel tog upp den politiska frågan, om det är rimligt att ha en vice statsminister som inte känner till de regler som gäller inom det regeringskansli där hon själv är chef. Men det rättsliga beslutet i sig, som de facto fattades av en enda människa, blev aldrig föremål för någon djupare granskning. I stället beskrevs åklagarens nedläggningsbeslut i stor utsträckning med orden "som väntat", vilket i sin tur byggde på det som Mona Sahlins advokater, Claes Borgström och Lars Viklund hade förutspått i tidningarna under utredningens gång. Det är vad man kan kalla för skickligt PR-arbete!

Ärendet prövades alltså aldrig i domstol, vilket givetvis hade varit fullt möjligt utan att åklagaren hade behövt tänja gränserna för "tillräckliga skäl för åtal" över smärtgränsen. Nu blev det hans beslut som fick ligga till grund för eftervärldens dom – på gott och ont för Mona Sahlin. Om hon hade friats av en domstol hade det naturligtvis vägt tyngre. Värt att notera är dock att den massmediala historieskrivningen i efterhand helt utgår från att åklagarens beslut var korrekt. I sin bok *Med mina ord* använder Mona Sahlin, förvisso helt rättmätigt, uttrycket att förundersökningen "friade" henne "på alla punkter". I dag, tretton år efter Sahlinaffären, har hon slutligen valts till partiordförande för socialdemokraterna. Nu är det över huvud taget ingen som problematiserar, eller ens antyder, att det hon gjorde under 1990-talet trots allt balanserade på gränsen till vad som är brottsligt.

6.4.2 FULLT PÅDRAG HOS POLISEN I DATAINTRÅNGSAFFÄREN

Det är helt klart att socialdemokraterna fick en enastående särbehandling som målsägande, när de en sen söndagskväll anmälde dataintrånget till polisen. En kort redogörelse från öppna källor: dataintrång är ett bötesbrott. I varje fall har ingen dömts till fängelse sedan brottet infördes i lagboken. Året före det folktopartistiska dataintrånget på SAP-net anmäldes 627 fall av dataintrång till polisen. 624 av dessa utreddes vid den lokala polisen medan RKP tog sig an tre av fallen. Den genomsnittliga så kallade genomströmningstiden, alltså tiden mellan anmälan och ett polisiärt beslut om nedläggning eller i bästa fall åklagarprövning, var 175 dagar i de ärenden då en förundersökning över huvud taget inleddes. Och resultatet var dystert: Endast tio av dessa 627 anmälda fall ledde till åtal, medan 13 slutade med strafföreläggande. Så allvarligt ser alltså rättsväsendet normalt på brottet dataintrång.

Det är därför ingen överdrift att påstå att socialdemokraterna fick en uppenbar särbehandling från den stund då Marita Ulvskog och Tommy Ohlström anmälde dataintrånget till polisen. Frågan till den samlade journalistkåren är given: Vilket annat brottsoffer skulle från första dagen ha fått en åklagarledd utredning med RKP:s elitstyrka till sitt förfogande för ett brott som är att jämföra med ett bilinbrott? I vilket annat likvärdigt fall hade husrannsakingar och beslag genomförts med en sådan rasande hastighet och intensitet? Indignationsvinkeln, eller åtminstone en journalistisk reaktion, över detta borde ha varit självklar även i löpsedelsform. Den politiska analysen om statsmakternas självständighet gentemot det regeringsbärande partiet likaså. I synnerhet eftersom rättsväsendets plötsligt uppblossande effektivitet fick ett sådant medialt genomslag, att den onekligen skulle komma att påverka valresultatet på ett eller annat sätt. Och inte minst mot bakgrund av att förundersökningen, om anmälaren hade varit någon annan, i bästa fall alltså skulle ha inletts först ett halvår senare.

Och – nej – det finns inga juridiska undantag som kan åberopas för att motivera en rättslig prioritering enbart på grunden att anmälaren råkar vara ett politiskt parti.

Även här valde alltså journalisterna att köpa rättsväsendets agerande rakt av. Det framstod till och med som självklart att ärendet skulle ges både förtur och prioritet. Kring detta kan man diskutera både länge och väl. Men en sak är klar: i den mån rättsväsendet reagerade så frenetiskt av demokratiska skäl – till exempel för att få frågan snabbt utredd för väljarnas skull – borde det rimligtvis också ha sett till att slutföra förundersökningen före riksdagsvalet så att väljarna verkligen kunde få svar på de rättsligt intressanta frågorna. Annars hade det kanske varit klädsamt att inte ge fallet någon prioritet över huvud taget utan låta valrörelsen ha sin gilla gång.

När åtalet väl väcktes i dataintrångsaffären var det mesta redan skrivet. De tilltalade, och även deras advokater, fick givetvis ge sin version på sedvanligt vis, men någon principdiskussion om vare sig de rättsliga grunderna för åtalet eller några djupare demokratifrågor var egentligen aldrig på tapeten. Med tanke på att endast en (1) av alla åtalade folktoparter (Per

Jodenius) slutligen fälldes av tingsrätten hade det, med facit i hand, varit på sin plats med en kritisk granskning av åklagarens juridiska underlag och beslut. (De övriga som fälldes var Expressenjournalisten Niklas Svensson och SSU-ombudsmannen Niklas Sörman.)

En av folkpartiets högsta företrädare, partisekreteraren Johan Jakobsson, hade åtalats för ett brott (anstiftan till anstiftan till dataintrång), som faktiskt inte existerar i brottsbalken. Det renderade hans advokat Per E Samuelsson visst utrymme i medierna, men inte mer än som är brukligt när försvarsadvokater får förklara sin klients inställning. Till saken hör också att tingsrätten, beträffande Johan Jakobsson, skriver: "Det har alltså inte framkommit något som helst stöd för att Johan Jakobsson i något hänseende förfarit på sätt som görs gällande i gärningsbeskrivningen." Detta är en högst ovanlig formulering för att komma från en domstol.

7. KÄRRINGARNA MOT STRÖMMEN – DE VAR FÅ I BÅDA AFFÄRERNA

När journalisterna är strängt upptagna med att löpa amok i flock får sådant som eftertänksamhet och kritiskt granskande ge vika. Syndromet visar sig vara särskilt framträdande när det har inträffat någonting stort. Alla säger att de vill ha egna vinklingar, men när det väl smäller är alla livrädda att inte få rapportera samma sak som sina konkurrerande kolleger. Det finns en inslagen linje som gäller – och detta visade sig tydligt i båda dessa affärer. I den mån man kan sammanfatta respektive huvudfåra i några få ord så skulle det kunna låta någonting i den här stilen:

Mona Sahlin är en slarver som håller på att förbruka sitt politiska förtroende och inte kan bli statsminister. Det är bra att frågan blir rättsligt utredd men korrekt att inte åtala henne.

Det finns kopplingar hela vägen upp till folkpartiets ledning och detta kommer att bli Lars Leijonborgs fall. Det är korrekt att lagföra och väcka åtal med prioritet och förtur.

Naturligtvis fanns det krusningar på den journalistiska flodens yta i båda affärerna, men då handlade det mest om att pliktskyldigast släppa fram "den andra sidan". Någon självständig journalistisk motvikt eller några egna redaktionella "grepp" av dignitet fanns helt enkelt inte med i det redaktionella racet. Kanske fanns ingenting att avslöja, så är det ju ibland, men en kritisk granskning av till exempel det rättsliga förfarandet och rimligheten i myndigheternas beslut hade naturligtvis varit på sin plats vid båda affärerna. Ytterst få ifrågasatte också socialdemokraternas uppgifter om varför avslöjandet om dataintrången kom just när det var två veckor kvar till riksdagsvalet. Samtidigt måste man ha klart för sig att affärernas huvudfåror är essensen för affärerna – själva anledningen till att det rapporteras om dem. Men detta får rimligtvis inte exkludera den balans som alltid är nödvändig för att kunna ge inte bara en så allsidig belysning som möjligt utan också för att väcka läsarnas egna idéer och diskussioner.

7.1 NÅGRA UTMÄRKANDE UNDANTAG

Några undantag från huvudfåran är dock värda att nämna – även om de inte påverkade varken flodens riktning eller hastighet i nämnvärd utsträckning. Till största delen handlar det också om åsiktsjournalistik, även om det finns en och annan nyhetsartikel.

7.1.1 SAHLINAFFÄREN

Ledare i Aftonbladet den 13 oktober 1995:

Det som inträffat är förvånande och allvarligt, men det bör inte få någon avgörande betydelse för Mona Sahlins kandidatur ... Det har de senaste dagarna också funnits inslag i kritiken av Mona Sahlin som snarare varit uttryck för illvillighet och kvinnoförakt än för kvalificerad kritisk granskning av en makthavare.

Håkan Hagwall i Svenska Dagbladet den 14 oktober 1995:

Jesus har väl annat att göra i dessa dagar, men han lär ju ha tid för allt, så han kanske har hängt med i de senaste dagarnas ståhej kring Mona Sahlin och kontokortet. I så fall lär han återigen ha fått sig ett gott skratt åt stenkastarna. För åter är det fråga om sånt där solk där väl ingen av dem är riktigt ren. Och åter gäller det sådant som kan inspirera till hur mycket gudsnådelighet som helst. Nu tar man till de allra djupaste brösttonerna. Och nu kastas det sten. Så att glassplittret yr.

Nyhetsartikel i Göteborgs-Posten den 17 oktober 1995:

– *Reglerna är oklara. Det är helt klart. Departementsrådet Carl G Junback, chef för den enhet på justitiedepartementet som handlagt Mona Sahlins kontokortsräkningar, ger henne fullt stöd.*

– *Det står visserligen att kortet får användas enbart för tjänstebruk. Men det är mer en allmän administrativ ordningsregel. Samtidigt redogörs för hur privat användning skall hanteras. Det är inte konsekvent, och det är ju också det som riksåklagaren utreder just nu, säger Carl G Junback.*

Anders Ehnmark i Expressen den 17 oktober 1995:

Dess journalistiska början är helt oproblematiske. Det är ett klockrent avslöjande att Mona Sahlin använt kort kopplade till statskassan för privata inköp, även om hon sedan betalat tillbaka pengarna och reglerna tycks vara något svävande. Men de politiska slutsatser som dragits av detta avslöjande är bisarra ... På basis av måttliga felsteg – slarv, inte brott såvitt hittills känt – har en kör av ledarskribenter utkrävt ett politiskt ansvar av storleksordningen tjära och fjäder.

Nyhetsreportage i Dagens Nyheter den 5 november 1995:

Kontorist sparkades för "lån" på 700 kr

– *Det hör till det mest centrala i all teori om offentlig förvaltning. Den som är verksam inom staten måste kunna skilja på den ersättning han får privat enligt anställningskontraktet och det allmännas pengar, säger Jan-Erik Lane, professor i statskunskap.*

Mona Sahlin har själv sagt att hon såg de privata inköpen och kontantuttagen som förskott på lönen. Så gjorde också kontoristen på polisstationen i det lilla norrländska samhället; hon behövde pengar till elräkningen ... Hon blev polisanmäld, dömd för stöld och förskingring. Uppsagd från sitt arbete.

Nyhetsartikel i Expressen den 10 januari 1996:

Mona Sahlins försvarare räknar med att förundersökningen läggs ned. Christian Diesen, doktor i processrätt, är kritisk till ett sådant beslut: "Det vore märkligt om det inte blir åtal", säger han.

– Hade det gällt en annan människa så hade det förmodligen varit annorlunda. Men när det är en offentlig person är det inget brott, utan då skyller man på oklara bestämmelser, säger han.

7.1.2 DATAINTRÅNGSAFFÄREN

Nyhetsartikel i Dagens Nyheter den 7 september 2006:

Sven Carlstedt kallade de olovliga besöken på sapnet för både dumma och tokiga. Men å andra sidan tyckte han att det var mänskligt att fela. Felen står heller inte i proportion till de följder som de fått, menade han.

– Det är att hänga någon för mord när det är snatteri. Det ska vi inte göra. Låt folkpartiet sätta sin politik. Det är det som vi ska gå till val på, var Carlstedts bestämda åsikt.

Nyhetsartikel i Svenska Dagbladet den 8 september 2006:

Flera dataexperter ifrågasätter att socialdemokraterna inte skulle ha känt till dataintrången redan innan historien briserade i massmedierna. Gjorde de inte det är regeringspartiets it-säkerhet under all kritik, enligt experterna.

– Det verkar otroligt att det pågått under en längre period om det påverkat deras kampanjupplägg. Man undrar varför socialdemokraterna inte gjort något. Att det kommer nu låter väldigt konstigt, säger Louise Yngström, professor i data- och systemvetenskap på Stockholms universitet.

Peter Wolodarski i Dagens Nyheter den 9 september 2006:

Att Lars Leijonborgs folkparti har ett trovärdighetsproblem torde alla vara överens om. Ändå finns det inslag i den senaste tidens härva som väcker andra frågor än de som hittills diskuterats. En av dessa handlar inte om omdömeslösa folkpartister utan om det svenska rättsväsendets instinkter.

Vad motiverade denna polisiära frenesi? Beslutet att göra en husrannsakan hos folkpartiet saknar i sig motstycke i svensk politisk historia. Vi läser om polistillslag mot partier i diktaturer och auktoritära stater – nästan aldrig i demokratier. Varför detta snabbfotade arbete, som ingen såg skymten av när moderatledaren Fredrik Reinfeldt mejltrakasserades av en anställd hos socialdemokraterna?

Marie Söderqvist i Expressen den 13 september 2006:

Jag förstår inte upprördheten. Jag fattar inte alla dessa löpsedlar, exalterade röster och högar av artiklar. Jag fattar inte ordet skandal i sammanhanget. Vad är det som är så fruktansvärt? En ung karriärinriktad kille på folkpartiets ungdomsförbund, som har kvar gamla sossekompisar sedan sin tid i SSU, får reda på

inloggningsuppgifterna till socialdemokraternas intranät ... Som alla unga strebrar i politiken, oavsett politisk hemvist, ville datasurfaren imponera med sina kunskaper. Han skickar vidare sådant han trodde kunde intressera andra och han berättade att man genom att logga in sig med orden Sigge Sigge kunde få kolla på häftiga sossesaker.

Nyhetsartikel i Aftonbladet den 11 april 2007:

Rättegången om intrången i socialdemokraternas intranät borde inte hållas, hävdar advokaten till folkpartiets före partisekreterare. Han kritiserar åklagaren för att ha gett efter för ett politiskt och medialt tryck.

Advokat Per E Samuelsson menar att åklagaren inte vågat lägga ned åtalet mot den före partisekreteraren Johan Jakobsson. "Annars hade han fått ta ansvaret inför media och partipolitiska motståndare och säga att det här är inte brottsligt, att detta går inte så högt upp i partihierarkin som media och motståndare tror", säger Samuelsson till TT. Hans klient är åtalad för anstiftan till anstiftan till dataintrång. Det brottet existerar inte ens i svensk lag, hävdade Samuelsson när rättegången inleddes i Stockholms tingsrätt i går.

Ledare i Göteborgs-Posten den 28 april 2007:

Både folkpartiets tidigare partisekreterare Johan Jakobsson och tidigare presschefen Niki Westerberg frikänns i den uppmärksammade rättegången om folkpartiets dataintrång. De som fälls är en journalist och två ungdomsförbundare, varav den ene är SSU:are.

Skandalen har därmed krympt ned till ett mindre format.

Inte heller den rättsliga prövningen har kunnat visa att ledande folkpartister varit inblandade i dataintrången. Det är ett väsentligt besked.

8. FINNS DET NÅGOT FACIT – VAD ÄR RÄTT OCH VAD ÄR FEL?

Och nu till filosofins kanske mest centrala fråga: Finns det någon objektiv sanning? I journalistiska sammanhang eftersträvas en så vid tolkning som möjligt av det begreppet till gagn för yttrande- och tryckfriheten. Således är så kallade dragningar och vinklingar, insinuerande rubriker och tendentiösa artiklar en del av det opinionsmässiga spel som alla som ger sig in i "den här leken" måste tåla. I varje fall om man är ett riksdagsparti eller kandiderar till posten som statsminister. Det faktum att mediekonsumenterna måste få just konsumentinformation om sina politiker innebär också att det måste vara tillåtet att vrida och vända på detaljer och redovisa i princip allt man som journalist har fått fram om personer på den här nivån. Också tyckande måste givetvis vara tillåtet.

Man skulle kunna säga att många av de vanliga pressetiska reglerna per automatik sätts ur spel till följd av detta när det gäller just toppolitiker. Således har redan påpekats att återhållsamhet i publicitet till följd av "enbart" en polisanmälan rimligtvis inte kan anses gälla i sådana här affärer. På samma sätt gäller naturligtvis inte reglerna om när namn och bild kan publiceras. I det stora hela kan man säga att en stor del av de pressetiska reglerna med rätta både får och ska tänjas vid den här typen av extraordinära händelser.

I den mån det finns någon objektiv sanning får den i dessa sammanhang representeras av det som populärt brukar kallas för objektiva fakta. Även detta är ett omdiskuterat begrepp. Alla vet att ett plus ett är två, men är det objektiva fakta att i en tidning återge vad någon säger som gör anspråk på att framföra fakta – oavsett om det är en politiker eller åklagare? Är det fakta när åklagaren påstår att till exempel Johan Jakobsson och Niki Westerberg har gjort sig skyldiga till brott och de senare frias av domstolen? Är det fakta när en hög jurist i sin polisanmälan påstår att Mona Sahlin har förfarit brottsligt och hon inte ens delges misstanke om brott?

Frågan är oerhört komplex och tarvar normalt stor försiktighet när det gäller utgivningsbeslut. Vid den här typen av affärer får vi nog acceptera att även sådant får framföras i tryckt form – under förutsättning att det balanseras dels av den reservation som ligger i att informera läsarna om att det är just ett citat eller uppgifter från en källa, dels genom att uppgifterna, nära nog per automatik, får balanseras eller "rättas till" av den part som de berör.

Hur skötte sig då journalisterna i samband med Sahlin- respektive datainträngsaffären? Ja, i samband med så extremt uppmärksammade ärenden har det naturligtvis flugit in faktafel under resans gång – dock inget som i stort verkar ha påverkat affärernas innehåll eller givit upphov till rättelser i någon vidare omfattning. En genomgång av artiklarna visar på få "äkta" indignerade genmälen kring verkliga eller påstådda faktafel – även om viss polemik förekom-

mer kring både detaljer och nyanser. Detta ligger i sakens natur i en situation där informationsflödet är enormt, där "allt ska upp på bordet" och de inblandade är personer som har både egenintresse av att kraftfullt framföra sin version och dessutom är retoriskt väldigt skickliga. Det är många gånger svårt att redogöra för vad som är fakta och vad som är åsikter. Framför allt är det nära nog omöjligt för en utomstående att i efterhand kontrollera eller vidimera detta.

8.1 MONA SAHLINS DINERS CLUB-KORT – SPÄRRAT ELLER INTE?

Ett exempel där det dock går att konstatera ett ostridigt faktafel finns i Sahlinaffären. Exemplet, som dessutom väl illustrerar den filosofiska frågeställningen i början av detta avsnitt, är den artikel som Aftonbladet publicerade den 14 oktober 1995 och som i detalj redogjorde för hur Mona Sahlin hade fått sitt kontokort från Diners Club "spärrat". Det handlade i grunden om en obetald skuld på 7 376 kronor och 11 öre som lämnades över till ett inkassobolag som förgäves försökte driva in skulden och slutligen lämnade över ärendet till kronofogden. Till slut blev skulden betald och, trots det inträffade, fick Mona Sahlin behålla kontokortet. Enligt Aftonbladets källor spärrades det dock så sent som dagen före publiceringen. Flera medier hängde på nyheten och tog det som ett ytterligare exempel på Mona Sahlins slarviga ekonomi.

Mona Sahlin opponerade sig dock mot detta redan vid sin berömda "time-out"-presskonferens den 16 oktober – alltså två dagar efter Aftonbladets artikel. Då framhöll hon att uppgifterna om att Diners hade spärrat kortet dagen före Aftonbladets artikel var felaktiga och berodde på ett internt fel hos Diners, någonting som företaget för övrigt bad om ursäkt för i ett brev till Mona Sahlin senare. Fakta i målet var i stället att Mona Sahlins kort hade spärrats internt av Diners redan i mars 1994 och att det nya kort som hon hade fått helt enkelt hade gått ut i oktober samma år och alltså inte kunde "spärras". Däremot hade Diners av misstag lagt en så kallad extern spärr på kortet just dagen före Aftonbladets artikel, vilket onekligen var överflödigt eftersom kortet redan hade gått ut.

Aftonbladets och övriga mediers obestridliga faktafel beträffande detta förändrade knappast i sak bilden av vare sig Mona Sahlin eller det övertrasserade kontokortet. Aftonbladets artikel var väl underbyggd och informationen i de källor som låg till grund för uppgifterna framstod som korrekt i skenet av det administrativa fel som det senare skulle visa sig att Diners hade gjort. Till saken hör också att Mona Sahlin, i Aftonbladets artikel, själv citeras med sin retoriska fråga: "Hur kan det ha spärrats i dag när det inte använts och dessutom är slutbetalt?"

9. DEN POLITISKA AFFÄREN – VULGÄR, FASCINERANDE OCH NÖDVÄNDIG

För en journalist är det någonting magiskt över ett scoop. Det vet alla som har varit i branschen. Journalistikens narcissistiska kulmen uppnås när scoopet dessutom blir till ett mediedrev, som blir till en affär, som får konkreta och varaktiga resultat. Detta är den vulgära sidan av myntet – den som måhända driver journalister till dessa hetsjakter och krav på resultat. Man behöver inte vara professor i statskunskap för att förstå att det – trots dessa vulgära drivkrafter – också finns en annan sida av myntet – den här typen av affärer är helt enkelt nödvändiga. Inte bara för att de facto avslöja missförhållanden bland makthavare. De har också ett preventivt syfte. Tredje statsmaktens makt ligger normalt inte i att den avslöjar eller tar upp enskilda fall av missförhållanden utan i det faktum att makthavarna ständigt är medvetna om dess existens. Därför är den politiska affären nödvändig som en ren hygienprodukt i en fungerande demokrati.

9.1 PROPORTIONALITETSPRINCIPEN – NÄR ALLMÄNINTRESSET ALLTID FÅR VÄGA TYNGST

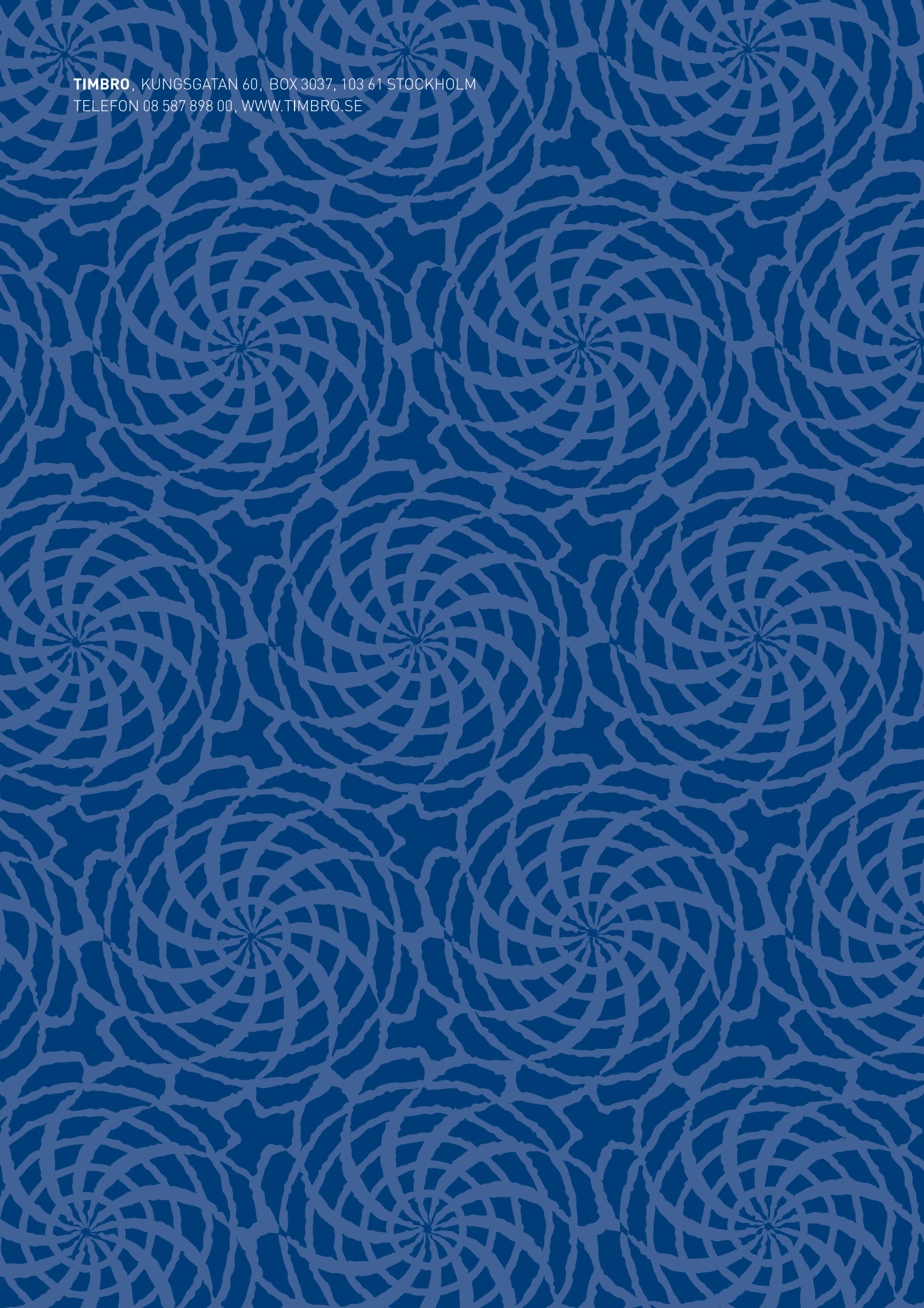
Ett klassiskt argument i sådana sammanhang är att "en politiker får stå ut med att bli hårt granskad". Och – ja... så är det ju. Icke desto mindre skördas personliga offer i drevjournalistikens hetta. Mona Sahlin beskriver i sin bok *Med mina ord* hur hon regelbundet grät under Sahlinaffären – hur dåligt hennes barn och familj mådde och hur små kärlekshandlingar från nära och kära blev så viktiga för henne. Mitt under den massmediala kulmen kommer till exempel hennes mamma på besök: "Hon har med sig kvällstidningarna och en vacker vit skjorta för att muntra upp mig."

När folkpartiets partisekreterare Johan Jakobsson – felaktigt – drogs in i dataintrångsaffärens rättsliga karusell krossades en politisk karriär som han hade arbetat hårt för i många år. Att tvingas avgå gjorde honom självfallet både ledsen och besviken, och att han senare friades helt i en dom, där tingsrätten för en gångs skull konstaterar att han verkligen var helt oskyldig till det som han anklagats för, gjorde inte saken bättre. I dag är Johan Jakobsson varken partisekreterare eller partiledare. Han har återgått till att vara PR- och kommunikationsexpert.

Det är hemskt – mänskligt sett djupt tragiskt för den drabbade. Man ska ha ett hjärta av sten för att inte lida med dem som personligen drabbas hårt av detta. Men det ingår i det politiska

spelet. Den som tycker synd om en statsministerkandidat eller partisekreterare som drabbas oerhört hårt av mediedrevet bör betänka att inte bara empati är en dygd utan också realism. Ibland kräver demokratin sina offer – rätt eller fel.

Den proportionalitetsprincip som normalt tillämpas vid publicistiska beslut sätts alltså i praktiken ur spel när det gäller saker som är av så stort allmänintresse att det rör riksdagspartier eller statsråd. Det har politiker över hela världen fått erfara – i varje fall i den demokratiska delen av världen där journalistiken inte styrs av politikerna.

TIMBRO, KUNGSGATAN 60, BOX 3037, 103 61 STOCKHOLM
TELEFON 08 587 898 00, WWW.TIMBRO.SE